

Savchuk Ruslana. Architectonics, Figurative and Stylistic Originality of a Literary Text of XX century: Narrative and Poetic View on French Literary Discourse. The article has outlined and has analyzed the basic structural-composition and semantic-stylistic peculiarities of French literary text of the modernist period. For the purpose of determining principal tendencies of the narrative reality forming and formatting by French authors in a literary narrative of the end of XIX – beginning of XX centuries have been found out the regularities of the development of modernist narrative through its architectonic, figurative and stylistic parameters. From the point of view of narrative poetics, modernist text forming is considered to be a constructing process of such narrative reality, which is characterized by an individualization of reduced events and/or acts and by a subjectivism while narrating. It has been pointed out that a French narrative of the modernist period possesses such features, as cinematographic nature, expression, hyperrealism and neutrality in the presentation of a narrative subject, expansion and intensification of an implication as a result of the symbolization of conceptual important text units. A modernist narrative has also intra- / extradiegetic narrator, according to his presence / absence in diegesis.

Key words: text forming, narrative, narrative reality, homodiegetic narrator, cinematographic nature, expression.

Стаття надійшла до редколегії
15.04.2015 р.

УДК 82.0:811.112.2

Віта Стернічук

Категорія модальності в контексті німецькомовної спадщини Уве Йонсона

У статті розглянуто модальний аспект творчості Йонсона. Надлюбов автора до конкретного та фрагментарного створюють своєрідний калейдоскоп із часткових аспектів, які потрібно співвіднести для того, щоб побачити цілісну картину твору. Завдяки накопиченню автобіографічного досвіду Йонсону вдається здійснити зміну перспектив між минулим і теперішнім. Нетрадиційність оповіді Йонсона спонукає читачів до підвищеної концентрації уваги, до вдумливого прочитання, до розгадування замовчуваних автором фактів. Тісний зв'язок фікційного та фактичного дає усі підстави говорити про модальний аспект оповіді у Йонсона. Модальність у літературному творі тісно пов'язана із наративною ситуацією, а саме формою представлення авторського «Я» в тексті. Завдяки модальності мова персонажів перетворюється у мову автора. Письменник та персонажі твору визначаються вірогідністю, правдивістю фактів, які вони наводять, застосовуючи потенційні складники модальності: іронію, коментар, критику.

Ключові слова: модальність, автор, жанр, літературний стиль, Уве Йонсон, творчість.

Постановка наукової проблеми та її значення. Творчість Уве Йонсона – це специфічне поєднання філософії, психології та водночас – поетичної лірики. Характер оповіді Йонсона критики назвали іронічним письмом з елементами гри та використанням прийомів монтажу, опису, кіно. Тому особу автора можна легко розпізнати за його документальним та художнім словом, що є ознакою наявності стилю й особливої манери письма.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Німецькі літературознавці, котрі в різні часи досліджували прозову манеру Уве Йонсона (Тео Бук, Сусанна Шанс, Катя Льюхтенбергер, Грег Бонд, Роберт Гіллет, Ульріх Фріз, Ян-Крістоф Гайлінгер), у своїх наукових розвідках наголошували на тому, що творча харизма автора може виявлятися не тільки в контексті всього творчого доробку письменника, а якраз навпаки: індивідуальний стиль досліджуваного автора потрібно шукати «на поверхні» – усамітнений спосіб життя, манера розмови та поведінки, заперечення стилю як способу самоствердження стають творчим кредо Йонсона. Репрезентація себе як автора ніколи не була самоціллю для молодого письменника. Тому його творчу манеру трактують як нерепрезентативну, «замовчувану».

Український читач тільки зараз має змогу ознайомитися із творчістю письменника зі світовим ім'ям. Однак україномовних досліджень, які б стосувалися епістолярію, творчої манери та стилю письменника, і досі немає. Російський літературознавець І. Млєчина у єдиній на пострадянському просторі розвідці про Йонсона називає фірмовим знаком письменника «поетику домислів». Така

особливість сюжетотворення, на думку дослідниці, з'явилася у Йонсона завдяки відчуттю надскладності сучасного світу, яку неможливо збагнути за допомогою лінійної оповіді.

Мета і завдання статті. Визначити складники модальності у літературному творі, прослідкувати форми представлення авторського «Я» в тексті.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Німецька літературна критика повоєнної доби досить прискіпливо оцінювала творчу манеру молодого письменника Уве Йонсона. Своєрідність його стилю часто пов'язували з особистістю автора. Мовляв, самітник, у забутому людьми помешканні, що писав свої твори im Keller (у підвалі), створював власну версію реальності, котра аж ніяк не збігалася з уявленнями тогочасної літературної публіки. Роланд Бербіг називав Йонсона «хронікером подій», «підозрілою особою з іншої галактики», чий стиль письма «залишився далеким, чужим та стародавнім» [2, с. 39]. Томас Браш означив прозу Йонсона як «відкрити помсту комусь і за щось» [4, с. 43].

Старший наставник та друг Йонсона Макс Фріш назвав центральним поняттям естетики молодого мекленбурзького письменника «любов до правди» (Wahrheitsliebe). Із ним суголосний Тео Бук, який пов'язав об'єктивну оповідь модерного автора Йонсона з поняттям «пошуку правди» (Wahrheitssuche). Цей складний процес у Йонсона не обходиться без спогадів та пам'яті, які створюють «кристалізаційний центр» оповіді [5, с. 63]. «Світовий майстер любові до правди» завжди в арсеналі своєї оповіді «утримував прихований гумор, який не завжди було легко виявити, але який міг би з неприхованою легкістю роздратувати» [там само].

У пошуку прикладів літературного наслідування у Йонсона німецька критика зупинилася на Дж. Джойсові з його потоком свідомості та В. Фолкнерові. Вплив останнього був настільки вагомим, що індивідуальний стиль Йонсона часто називали «vervaulkern» (фолкнерівським). Молодий автор, котрий завжди прагнув до «інтелектуальної незалежності» (Соня Гельцінгер), хоча й захоплювався Фолкнером, Прустом і Флобером та вважав їх зразковими прикладами для наслідування, однак заперечував будь-яке ототожнення та порівняння зі світовими метрами слова. Тільки якось у листі до Сари Леннокс він натякнув, що перейняв техніку Фолкнера, а саме: друкування курсивом (Kursivdruck) для позначення суб'єктивних процесів [6].

Сам Йонсон стверджував, що до писання творів його підштовхує «молода німецька історія», забуття якої він не міг допустити: *«Ich gehöre wahrscheinlich zu der letzten Generation, die noch durch die Verbrechen der Nazis kompromittiert ist. Danach wird wohl keine mehr kommen, die das als Last ansieht. Das gehört zum Bewusstsein, zum Selbstverständnis des Individuums dazu»*¹ [3, с. 251]. Під пером Йонсона історія оживає, вона для письменника – ein umgänglichen Faktor («увічливий фактор»), für jede Person, für jede erfundene Person ist sie einer der wichtigsten Fragen («для кожної людини, для кожного вигаданого персонажа вона є одним із найважливіших питань») [8, с. 175]. Йонсон толерує Гюнтера Грасса з його прирівнюванням історії до Großmutter («бабусі») – «неможливо описати життя, не починаючи з портрета бабусі» [там само].

Проблема поділу Німеччини, повоєнний тягар спонукали автора створити особливий оповідний стиль. Завдяки накопиченню автобіографічного досвіду Йонсону вдається здійснити зміну перспектив між минулим і теперішнім. І хоча цей автор ніколи не писав спогадів та мемуарів, складається враження, що його твір – саме такого жанру. Йонсон шукає автентичність в об'єктивному, документальному, застосовуючи метод дистанції. Іншими словами, він – «дистанційний» спостерігач, неодноразово наголошуючи, що для того, щоб писати, авторові потрібно зберігати дистанцію.

Створюючи «мультиперспективний спосіб оповіді», письменник представляє складну композиційну форму своїх творів. Його надлюбов до конкретного та фрагментарного створюють своєрідний калейдоскоп із часткових аспектів, які потрібно співвіднести для того, щоб побачити цілісну картину. Таким способом, нетрадиційність оповіді Йонсона спонукає читачів до підвищеної концентрації уваги, до вдумливого прочитання, до розгадування замовчуваних автором фактів. Сповільнене сприйняття текстів Уве Йонсона, на думку критиків, відбувається через «невимовно хрищо-подібні речення» (Тоніо Крьогель), завдяки «фіксованій загадці» та повній відсутності орієнтирів для виділення синтаксичних конструкцій. Манфред Дурцак відніс пунктуацію Уве Йонсона до

¹ «Я належу, очевидно, до останнього покоління, скомпрометованого через злочин нацизму. Більше не буде нікого, хто би ще ніс цей тягар. Це є частиною свідомості, розумінням індивідуума».

проблематичних аспектів стилю, назвавши її «свідомим маньєризмом». Своєрідність оповіді сам письменник пояснює «невпинним доланням та взаємним схрещуванням перебігу часів» [3, с. 139]. Отже, об'єктивний час стає нескінченно тривалим, багатоплановим та несе в собі ненормовану кількість подій.

Творчий доробок Йонсона називали «ною інсценізацією минулого досвіду, яка представляє не пасивний спогад, а продуктивну його реконструкцію» [8, с. 148]. Водночас важкий зміст творів повністю підпорядковувався такій же самій оповідній техніці, що має форму «спіральної симетрії».

Відтак, оповідний стиль молодого мекленбурзького письменника Йонсона створює інсталяцію модерного автора, «який своїми мовними жестами регулює розмову персонажів» (Соня Гельцінгер) [6]. Окрім того, письменникові вдалося використати характерний момент сучасної оповіді в такий спосіб, щоб донести до свідомості читача, що правдивість сказаного лишається тісно пов'язаною з емпіричною особою автора. Тобто саме автор у творі і є гарантом правди, а процес створення фікції функціонує однаково із процесом пам'яті та спогадів. Поєднавшись, вони слугують правдивим критерієм для розуміння внутрішнього світу людини.

Досліджуючи творчу манеру та стиль Йонсона, літературознавці сходилися на тому, що Wenn-Dann-Erzählssystem («оповідна система здогадок») спадкує найкращим традиціям теорії ймовірності та ґрунтується на трансформації історикографічних знань з німецької історії і гіпотетичних знань з життя так званих фіктивних персонажів. Такий тісний зв'язок фікційного та фактичного дає усі підстави говорити про модальний аспект оповіді у Йонсона. Категорія модальності тісно пов'язана із «зазіранням у минуле та передбачуванням майбутнього», що, власне, і мав на меті письменник, створюючи свої романи [7, с. 48].

Теорія модальності широко застосовується у багатьох галузях науки, починаючи із філософії і закінчуючи лінгвістикою та наратологією. У наративному дискурсі модальність прийнято розглядати (за Ж. Женеттом) як категорію «голосів». Йдеться про авторську позицію в тексті та форми її прояву. Учень Канта В. Т. Круг пояснює явище модальності «відношенням предмета до думаючого суб'єкта» та представляє трьохступеневе її співвідношення: суб'єкт, об'єкт та представлення об'єкта в суб'єкті. Окрім цього, «відношення предмета до думаючого суб'єкта» регулюється, у свою чергу, ще трьома основними поняттями: Можливістю, Необхідністю та Ймовірністю [7, с. 8].

Логіка модальності передбачає операторів, що перетворюють авторську сентенцію на вислів, який або достовірний, або фальшивий. Звідси й логічний ланцюжок припущень Йонсона: або здогадатися, або переконати, або ж знати.

Модальність у літературному творі тісно пов'язана із наративною ситуацією, а саме формою представлення авторського «Я» у тексті. Автор може з'являтися в тексті *mit Leib* («у власному тілі») або ж *ohne Leib* (Ф. Штанцель); при такому перфоменсі будуть відігравати роль ступінь спорідненості автора з потенційною оповіддю, міра його втручання та приналежності до розказаних подій.

Розглядаючи модальність за категорією голосів, потрібно відзначити, що у творах Йонсона об'єднуються два голоси. Таке «двоголосся» відображає, з одного боку, автора-оповідача (*Genossen Schriftsteller*), як себе назвав Йонсон, з іншого – спогади головного персонажа від третьої особи.

У монографії літературознавця Є. С. Кіма «Модальність як категорія сучасної оповіді» (2005) наголошується на тому, що завдяки модальності мова персонажів (*Figurenrede*) перетворюється у мову автора (*Erzählerrede*). Автор, звичайно, може погоджуватися з думкою персонажів, однак їхні стилі обов'язково потрібно диференціювати [7].

Складна форма оповіді письменника Йонсона певною мірою пов'язана з навіюваннями, тенденціями постмодерної доби. Різні авторські прояви в тексті – це реакція на «смерть автора». Тут варто було б зазначити, що тяжіння до самомаскування є свідомим авторським вибором, котрий слугує новою стратегією самопрезентації, яку літературознавець О. В. Рекут назвала «свідомим обранням автофікціоналізації як стратегії оповіді: бажанням розповісти правду про себе, демаскуючи її образом персонажа Іншого (замаскована під автофікціоналізацію автобіографія)» [1, с. 5].

Щоб налагодити зв'язок із читачем, автор перетворюється у наративну істанцію, яка, за М. Шеффелем, отримала назву *Selbstreflektion* (саморефлексія). Аналізуючи німецькомовні твори від Просвітництва до сьогодення, літературознавець відзначив, що феномен саморефлексії – типове явище сучасної літератури та вагома ознака літератури постмодернізму. Іншими словами, саморефлексія – це самовідзеркалення, самостереження. Цей процес у Йонсона пов'язаний, як уже

було зазначено, із реконструкцією минулого. Genosse Schriftsteller / товариш письменник та персонажі твору визначаються вірогідністю, правдивістю фактів, які вони висловлюють, застосовуючи потенційні складники модальності: іронію, коментар, критику.

Використовуючи реалістичний принцип, який розробили модерністи для відображення життя «простих людей» (einfachen Leuten) за умов у двох тоталітарних державах, Йонсон відбирає не тільки можливі письмові історикографічні матеріали, а й усні свідчення. Саме за допомогою таких опитувань Йонсон намагався зібрати «правдиві випадки», на яких могли ґрунтуватися фіктивні епізоди його історичних оповідей. Власне, свої наміри щодо ідейного змісту, «скелету» майбутнього твору, Йонсон ніколи не приховував, хоча й не хизувався ними публічно. Основним завдання письменства при цьому він вважав «віднайти правду» та «наблизитися до дійсного, фактичного життя» [3, с. 24]. Вочевидь, звідси й починається та цим пояснюються його любов до конкретики, посилена увага до того, що пишеш, як пишеш і що цим писанням хочеш довести.

Дослідники творчості Йонсона вказують на циклічний характер його творів. Цей своєрідний авторський прийом забезпечує появу тих самих персонажів у різних творах письменника, що й слугує створенню реалістичної картини. Завдяки своїй манері письма Йонсон сконструював особливий універсум, у якому існують його фіктивні герої. Хоча автор за плином часу і забуває про них та більше про них не пише, вони залишаються «жити» у цьому просторі доти, допоки не залишать цей світ [7, с. 86]. «*Mit diesen Personen versuche ich ein Bild der Gesellschaft zu geben. Das heißt: durch die Personen, durch das, was ihnen so passiert ist und passieren kann, und was die Gesellschaft ihnen für Mittel gegeben hat, um diesen Ereignissen zu widerstehen. Daraus entsteht eine Geschichte der Personen, und so hoffe ich auch eine Geschichte der Gesellschaft*»¹ [3, с. 253].

Повторюваність і динамічність достовірних оповідей Йонсона є нічим іншим, як наслідуванням фолкнерівської риторики повторів. Саме така набута техніка відіграла центральну роль для літературного представлення так званого «травматичного досвіду». До слова, у «Днях року» Йонсона риторика повторень експліцитно пов'язана із «травмою Голокосту» [8, с. 181].

Форма повторів Фолкнера, якою послуговувалися письменники повоєнної доби (Бьоль, Грасс, Йонсон), стала темою «Мистецтва повторної оповіді» Поля Рікера. Саме вміння повторного відображення, переказування історії, на думку автора, слугує правдоподібним ланцюжком під час нанизання фактів.

Кожна розказана історія, як зазначає літературознавець Уте Мюллер, «повторює дію як фігура, персонаж спогадів» [8, с. 163]. Кріста Вольф назвала письмову техніку митців постмодерної доби «фатальною схильністю до історії повторень».

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналізуючи літературну спадщину Йонсона, слід наголосити на тому факті, що процес написання творів стимулювався авторською потребою самовираження, був зумовлений неможливістю вести відкритий діалог із суспільною думкою.

Оскільки літературна еліта вбачала в молодому письменникові вправного стиліста, можна припустити, що Йонсон творив новий епістиль, стилізуючи його модерними елементами. І, що парадоксально, чим більше ускладнював техніку письма, тим більше, як на нашу думку, з'являлося легкості та мелодійності у кожному писаному слові. Вочевидь, сучасники скаржилися на важку руку Йонсона та монотонність його оповіді через вибухову суміш молодого віку та «старечого» досвіду, амбіцій і неповторної автентичності. Тому, очевидно, тільки зараз, як і пророчив Г. Бьоль, почали говорити про велич письменника, котрий півстоліття чекав на свого проникливого читача.

Аналізуючи літературну діяльність Уве Йонсона, слід відзначити чітко визначену авторську позицію та невпинний пошук правдивих вражень, почуттів, фактів. Адже тільки через безупинне вдосконалення, додання власних амбіцій задля високої мети можна, на думку автора, досягти справжності та зразковості стилю.

Джерела та література

1. Рекут О. В. Автофікціоналізація як стратегія оповіді в італійському жіночому романі 80–90 рр. XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04 / Рекут Олександра Василівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009 – 20 с.

¹«Це означає, що за допомогою таких персонажів, завдяки тому, що з ними трапилося чи може трапитися, завдяки арсеналу, який надало їм суспільство, щоб протистояти подіям, я намагаюся відтворити картину суспільства. На основі цього створюється історія дійових осіб і, я сподіваюся, що й історія суспільства в цілому».

2. Berbig R. Uwe Johnson. Befreundungen, Gespräche, Dokumente, Essays / Roland Berbig, Thomas Herold. – Berlin : Edition Kontext, 2002. – 544 S.
3. Fahlke E. Ich Überlege mir die Geschichte. Uwe Johnson im Gespräch / Eberhard Fahlke. – Frankfurt a. M. : Suhrkamp Verlag, 1988. – 360 S.
4. Fries U. So noch nicht gezeigt. Uwe Johnson zum Gedenke / Ulrich Fries. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht Gmh & Go. KG, 2006. – 377 S.
5. Gruyter W. Uwe Johnson zwischen Vormoderne und Postmoderne / Walter de Gruyter // Internationales Uwe-Johnson-Symposium / Carsten Gansel, Nicolai Riedel (Hrsg.) – Berlin : Verlag Walter de Gruyter, 1995. – 353 S.
6. Helzinger S. Erinnern und Erzählen. Ein Versuch über Uwe Johnson und Crista Wolf / Sonja Helzinger // Johnsons Jahrbuch 11. – Göttingen, 2005. – S. 1–5.
7. Kim Y. Modalität als Kategorie des modernen Erzählens / Yeon-Soo Kim. – Münster : Lit. Verlag, 2005. – 413 S.
8. Müller U. William Faulkner und die deutsche Nachkriegsliteratur / Ute Müller. – Würzburg : Königshausen & Neumann Verlag, 2005. – 313 S.

Стерничук Вита. Категория модальности в контексте немецкоязычного наследия Уве Йонсона. В статье рассматривается модальный аспект творчества Уве Йонсона. Сверхлюбовь автора к конкретному и фрагментарному создают своеобразный калейдоскоп из частичных аспектов, которые нужно соотнести для того, чтобы увидеть целостную картину произведения. Благодаря накоплению автобиографического наследия Йонсону удается осуществить смену перспектив между прошлым и настоящим. Нетрадиционность повествования Йонсона побуждает читателей к повышенной концентрации внимания, к вдумчивому прочтению, в разгадывание замалчиваемых автором фактов. Тесная связь фикционного и фактического дает все основания говорить о модальном аспекте повествования Йонсона. Модальность в литературном произведении тесно связана с нарративной ситуацией, а именно формой представления авторского «Я» в тексте. Благодаря модальности речь персонажей превращается в речь автора. Писатель и персонажи произведения определяются вероятностью, правдивостью ими же высказанных фактов, применяя потенциальные составляющие модальности: иронию, комментарий критику.

Ключевые слова: модальность, автор, жанр, литературный стиль, Уве Йонсон, творчество.

Sternichuk Vita. Category of Modality in the Context of the German-Speaking Uwe Johnson's Heritage. The article deals with the modal aspect of Johnson's writing. The author's love to the specific and fragmented produce effect of original kaleidoscope of partial aspects need to correlate so that to see a complete picture of the work. Thanks to the accumulation of autobiographical experience Johnson is able to make a change in perspectives between past and present. Untraditional narration of Johnson stimulates readers to high concentration, the thoughtful reading to solving a concealment of the author facts. The close connection between fictional and actual indicates a modal aspect of the narrative by Johnson. The modality of literary work is associated with narrative situation, such as form of author representation in the text. Thanks to modality language of characters transformed into the language of the author. The writer and the characters of the writing are determined by probability, truthfulness of the facts applying potential modality components: irony, comment, criticism.

Key words: modality, author, genre, literary style, Uwe Johnson, writing.

Стаття надійшла до редколегії
02.04.2015 р.

УДК 81'276.6:62+81.111

Марта Томахів

Дистинктивні ознаки відеолекції як жанру сучасного наукового англомовного дискурсу

Статтю присвячено актуальній проблемі сучасної лінгвістики й дискурсознавства – аналізу відеолекції як нового жанру англомовного наукового дискурсу. Проаналізовано дослідження питання жанрової варіативності наукового англомовного дискурсу, її збагачення у зв'язку з технологічним прогресом, усе більшою популярністю віртуального наукового спілкування, розвитком масових відкритих онлайн-курсів. Особливу увагу звернено на сучасний стан розроблення проблематики т. зв. «кібержанрів» наукового дискурсу. Схарактеризовано сучасні